

УДК 025.171

Чередник Людмила Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства,
культури та документознавства
Полтавського національного технічного
університету імені Юрія Кондратюка
ludmila.cherednik@gmail.com

РІДКІСНІ КНИГИ У ФОНДІ БІБЛОТЕКИ (НА ПРИКЛАДІ НТБ ПОЛТНТУ ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА)

Мета роботи. Дослідження пов'язане з аналізом змісту рідкісних книг початку ХХ століття, що зберігаються у фонді Науково-технічної бібліотеки Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, як одного із видів документа і різновиду видання, розглядом еволюції поняття «рідкісна книга» в науковому аспекті, виявленням особливостей змісту популярних на той час публікацій. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні описового, історико-логічного методів та методу аналізу. Зазначений методологічний підхід дає змогу піддати аналізу раритетні книги з метою вивчення їх як окремого виду документа, схарактеризувати специфіку наповнення змісту видань різного періоду, особливості викладу друкованого матеріалу, що сприяє пізнанню суспільного життя досліджуваної доби. **Наукова новизна** роботи полягає у поглибленні знань студентів про книгу як пам'ятку культури і джерело літератури. Аналіз змісту популярних видань початку ХХ століття надає змоги розглянути особливості життя людей того часу, що носить пізнавальний характер з метою розширення читацького світогляду. **Висновки.** Уміння сприймати, осмислювати, інтерпретувати матеріали історичних джерел різного періоду є прекрасною запорукою прагнення до наукового пошуку, якому слід навчати студентів. Робота з рідкісними та цінними виданнями з фондів бібліотек вишу має на меті зацікавити студентів і спонукати їх до вивчення історичних джерел.

Ключові слова: рідкісна книга, раритет, книжкова пам'ятка, документ, артефакт, видання, архітектура, суспільство.

Чередник Людмила Анатольевна,
кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры украиноведения,
культуры и документоведения
Полтавского национального технического
университета имени Юрия Кондратюка

РЕДКИЕ КНИГИ В ФОНДЕ БИБЛИОТЕКИ (НА ПРИМЕРЕ НТВ ПОЛТНТУ ИМЕНИ ЮРИЯ КОНДРАТЮКА)

Цель работы. Исследование связано с анализом содержания редких книг начала ХХ века, хранящихся в фонде Научно-технической библиотеки Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка, как одного из видов документа и разновидности издания, рассмотрением эволюции понятия «редкая книга» в научном аспекте, выявлением особенностей содержания популярных в то время публикаций. **Методология исследования** заключается в применении описательного, историко-логического методов и метода анализа. Указанный методологический подход позволяет проанализировать раритетные книги с целью изучения их как отдельного вида документа, охарактеризовать специфику наполнения содержания изданий, особенности изложения печатного материала, способствует познанию общественной жизни исследуемого периода. **Научная новизна** работы заключается в углублении знаний студентов о книге как памятнике культуры и

літературному джерелі. Аналіз змісту популярних видань початку ХХ століття надає можливість розглянути особливості життя людей того часу, носить пізнавальний характер з метою розширення читачього кола. **Висновки.** Уміння сприймати, осмислювати, інтерпретувати матеріали історичних джерел різного періоду є прекрасним засобом прагнення до наукового пошуку, до якого слід вчити студентів. Праця з рідкими і цінними виданнями з фондів бібліотек університету має на меті зацікавити студентів і стимулювати їх до вивчення історичних джерел.

Ключові слова: рідка книга, раритет, книжкова цінність, документ, артефакт, видання, архітектура, суспільство.

Cherednyk Lyudmila,

PhD, Associate Professor of Philology,
Associate Professor of Ukrainian Studies,
Culture and Documentation Department,
Poltava National Technical
University named after Yuri Kondratyuk

RARE BOOKS IN THE FUND OF THE LIBRARY (ON THE EXAMPLE OF NTV POLNTU NAMED AFTER YURIY KONDRATYUK)

Purpose of the article. The study is connected with the analysis of the content of rare books of the early twentieth century stored in the fund of the Scientific and Technical Library of the Poltava National Technical University named after Yuri Kondratyuk as one of the types of document and edition, the evolution of the concept of «rare book» in the scientific aspect, while publications. **The methodology** of the research consists in the use of descriptive, historical-logical methods and the method of analysis. This methodological approach allows one to analyze rare books with the aim of studying them as a separate type of document, characterize the specificity of filling the content of publications of different periods, the features of the presentation of printed material, and contribute to the cognition of social life in the period under study. **The scientific novelty** of the work is to deepen the knowledge of students about the book as a cultural monument and a literary source. Analysis of the content of popular publications of the early twentieth century provides an opportunity to examine the features of people's lives of that time, is cognitive with the aim of expanding the reader's worldview. **Conclusions.** The ability to perceive, comprehend, interpret materials from historical sources of different periods is an excellent guarantee of the pursuit of scientific research, which should be taught to students. The work with rare and valuable publications from the library's funds of the university is intended to interest students and encourage them to study historical sources.

Key words: rare book, rarity, book sight, document, artifact, edition, architecture, society.

Актуальність теми дослідження. В усі часи і в усіх народів книга мала особливу повагу і популярність.

Історія виникнення книги сягає ще тих часів, коли давні люди залишали свої враження від спостереження навколишнього світу у вигляді надписів на каменях і стінах печер. Це в основному були сцени з полювання і побутового життя. З часом змінювалася форма книги, матеріал, на якому її писали, та незмінним залишалося одне: книга завжди була вмістилищем мудрості, життєвого досвіду, відображала минуле і сучасне людської цивілізації. Книзі присвячено величезну кількість афоризмів, прислів'їв, приказок, крилатих ви-

словів. І це не дивно. Не можна не погодитися зі словами Френсіса Бекона, одного з перших великих філософів Нового часу, який жив і працював у XVI столітті, про те, що книги – «це кораблі думки, що мандрують по хвилях часу й обережно несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління» [6, с. 44].

Мета дослідження – дослідити і коротко проаналізувати рідкісні видання, що зберігаються у фонді Науково-технічної бібліотеки Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Виклад основного матеріалу. На думку дослідників, книгу можна розглядати досить різнобічно, оскільки вона є не лише скарбни-

цею мудрості людства, а й одним із особливих видів документа. У цьому аспекті книгу розглядало багато відомих сучасних дослідників, серед яких Г. Швецова-Водка, Ю. Палеха, Г. Ковальчук, С. Шульженко та багато інших.

Для книги як різновиду документного пам'ятника характерна певна специфіка, що дає змогу вирізняти її серед інших видів ділових паперів. Зупинимося на цих характеристиках книги.

Як відомо, книга – це видання обсягом понад 48 сторінок. Вона є вербально-писемним документом, оскільки її зміст пов'язаний зі словом, мовленням, але виконаний у письмовій формі за допомогою певних знаків (букв, ієрогліфів). У більшості випадків книга є візуальним документом, який людина здатна сприймати органами зору.

Окрім того, книга – це документ уже «опублікований, друкований, тиражований, призначений для загального використання» [6, с. 24]. Її видання може бути неперіодичним (виходить одноразово і продовження непередбачене) і серіальним (виходить протягом часу, тривалість якого заздалегідь не визначена, як правило, нумерованими чи датованими випусками (томами) з постійною спільною назвою).

Її також можна назвати поліграфічним документом, який створений різними способами друку. Друкують книгу, як правило, на папері.

У книгознавстві поширеною є аксіома про подвійну природу книги, оскільки у ній виділяють дві ознаки: зміст (духовна сутність думки, ідея) і форма (матеріальна основа для закріплення і передавання інформації).

У нашому дослідженні ми будемо розглядати книгу як книжковий пам'ятник. Слід зазначити, що термін «книжковий пам'ятник» був дуже поширеним у середині 1980-х років. Поступово він став узагальнюючим для таких понять, як «рідкісна», «коштовна книга» (особливо коштовна, унікальна). Саме так у XIX – на початку XX століть називали цінні книги відомі учені і книгознавці І. Розанов, С. Соболевський, О. Маркушевич та багато інших. Нині цінні видання дістали назву «раритет», що у перекладі з латини означає «виключно рідкісна, коштовна річ».

Окрім того, книги є артефактними документами і становлять частину культурного

надбання країни, народу, людства, що охороняються спеціальними законами держави.

Раритетні книги має й фонд Науково-технічної бібліотеки Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, що є ровесницею нашого вишу (відкрився 1930 року) [5, с. 37]. Сьогодні науково-технічна бібліотека університету – це автоматизований бібліотечно-інформаційний центр, що здійснює всебічне інформаційне обслуговування користувачів, надає їм можливість працювати з електронним каталогом, електронною бібліотекою, інформаційними ресурсами мережі Інтернет. Загальна кількість фонду становить 528 530 одиниць.

У фонді бібліотеки зберігається також багато книжкових пам'яток різного періоду і тематики, зокрема наявні раритети XIX–XX ст. Серед них – універсальна енциклопедія «Енциклопедичний словник Брокгауза та Ефрона» (1890 – 1907 рр.), «Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знаний» (1904 р.), «Архитектурна енциклопедія II половини XIX століття» Г. В. Барановського (1908 р.), «Технічна енциклопедія» (1930 р.), «Сільсько-господарська енциклопедія» (1940 р.) тощо. Усього у бібліотеці налічується 2 560 одиниць рідкісних книг.

Слід особливо наголосити, що упродовж усього часу існування бібліотеки (ще з 1930 року) важливою ділянкою роботи працівників цього закладу був систематичний ремонт дефіцитних книг і «товстих» технічних журналів, а також переплетення праць викладачів силами майстерні для переплетення книг, яка працювала вже тоді при інституті.

Детальніше розглянемо деякі раритети із книжкової колекції бібліотеки ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка.

Нашу увагу привернув «Архитектурно-художественный еженедельник», представлений декількома номерами за 1915, 1916 та 1917 роки. Це видання імператорського товариства архітекторів-художників, яке містилося у Петрограді. Як і на кожному документі, на титульній сторінці розміщено реквізити редакції: *Редакция и контора: Петроградъ, В.О.Тучковъ переулокъ, д.11, кв. 9, тел. 661-67.* Указується також підписна ціна на що-

тижневик: *Подписная цена съ доставкой и пересылкой четырнадцать рублей, за границу семнадцать рублей.*

Так, у щотижневику за № 45 від 4 лютого 1915 року є цікава стаття про екскурсію до Кракова. Автор статті п. Транцев захоплююче розповідає про красу цього давнього польського міста. Історичні факти поєднуються з описами особливостей архітектури. Відчувається високий професіоналізм кореспондента, який розповідає про розмаїття стилів в архітектурі Кракова, аналізуючи їх на конкретних прикладах. Є тут розповідь про костюл Святого Михайла, Флоріанські ворота, бібліотеку Ягеллонського університету, що є однією з найдавніших бібліотек Польщі. Згадується тут і про знаменитий фриз, виконаний способом Sgraffito, який містить у собі портрети *«заслуженныхъ въ науке профессоровъ и учениковъ университета»* [1, с. 32].

Щотижневик від 10 травня 1916 року продовжує тему мандрівок і містить подорожні нотатки п. Гр. Гинця *«Подорож до Єгипту»*. Автор захоплююче розповідає про перлину Сінайського півострова – Єгипет. Із тексту можна дізнатися, що автор архітектор і тому його коментарі є фахові. Сповнена людяності така фраза: *«Нам, архитекторам, удобнее всего устраивать себе отдых посреди зимы; въ Западной Европе зимой везде сырость и мгла, погода не располагающая къ хорошему настроению, Египетъ гарантирут вамъ безоблачное, безмятежное небо и ослепительно яркіе животворящие лучи настоящего южно-го солнца»* [2, с. 29]. Цікаво, що у нотатках є багато інформації, які розкривають особливості тодішнього життя. Наприклад, читаємо в тексті про ціну на цю подорож: *«За 100 р. васъ везли отъ Одессы до Александрии въ в 1-мъ классе роскошно обставленного парохода и въ теченіе двухнедельнаго пути за те же деньги кормили редкими блюдами и чудесными душистыми фруктами»* [2, 29].

Звкінчуючи свої нотатки, автор наполегливо рекомендує колегам-архітекторам здійснити поїздку до Єгипту, оскільки *«горячее солнце и дивный воздухъ вольетъ в вас силы»* [2, 32.]

Нами було також досліджено щотижневика за період із 1 січня по 12 квітня 1917 року.

У них простежується різноманітна тематика, наприклад: *«Къ проекту новаго пожарнаго устава»* (№ 1, від 1 січня 1917 року), *«Историческое прошлое Павловска»* (№ 2, від 11 січня 1917 року), *«Общественныя водопойни»*, *«Печальная повесть о Харьковскомъ вокзале»* (№ 3, від 18 січня 1917 року), *«Выдающийся конкурсъ (Опытъ критики произведеній зодчества)»* (№ 8, від 22 лютого 1917 року) тощо.

У статтях щотижневику подаються історичні довідки щодо певних архітектурних споруд, хроніка затвердження проектів, оголошення про їхні конкурси, зміст цих програм, креслення різних будівель, малюнки тощо. Слід зазначити, що багато місця приділено рекламі (про книги, що надійшли до продажу, архітектурні виставки, про встановлення підйомних машин від торгового дому братів Грахам тощо), так звані «дії уряду» (тобто відомості про нагородження архітекторів), довідковий відділ (де і що можна відремонтувати, купити, адреси будинків), є навіть некрологи щодо архітекторів, художників.

Цікавими є тексти публікацій щотижневика. Наприклад, у статті *«Общественные водопойни»* інженер Т. Турчинович пише: *«Наблюдая, как обращаются съ животными у разныхъ народовъ и расъ, безспорно, можно вывести заключение о характере и степени духовнаго развитія данной среды. Чемъ культурне народная масса, чемъ выше духовное развитіе расы, темъ любовнее, темъ нежнее ея отношеніе къ животнымъ, въ особенності домашнимъ, дающимъ ей охрану или помощь въ передвиженіи, перевозке грузовъ или обработке земли. Жестокое обращеніе съ животными обнаруживаетъ сердце дикаря или закоренелаго въ грубыхъ инстинктахъ варвара, отдельные экземпляры коего, къ сожаленію, еще встречаются, какъ выродки, и среди цивилизованныхъ народовъ»* [2, 17]. Як бачимо, проблеми гуманізму у ставленні до тварин були актуальними в усі часи. Людство, на превеликий жаль, внутрішньо не дуже змінилося. До речі, проблемі водопостачання присвячено декілька статей у двох номерах щотижневика.

Текст статті *«Печальная повесть о Харьковскомъ вокзале»* від 18 січня 1917 року присвячено проблемам цієї споруди. Річ у

тому, що будівлю було споруджено ще 1870 року, а 1917 року, безумовно, виникла нагальна потреба її реконструкції. Автор (анонім, підписано «Харьковець») наголошує на тому, що ще 1896 року було розпочато капітальний ремонт і перебудову Харківського вокзалу. Будівельні роботи закінчилися 1901 року: місто отримало чудову будівлю. Тав роки Першої світової війни вокзал знову було зруйновано. Упродовж цього часу вокзал розширився, і виникла необхідність з'єднання багатьох залізничних ліній. Досить тривала пауза у вирішенні цього питання турбувала мешканців міста. Отже, проблеми будівництва, реконструкції існувала завжди. Усе викладене в статті, є зрозумілим багатьом містянам з різних регіонів України.

У тижневику є також стаття під назвою «О застройке береговъ рекъ и морей», присвячена питанням власності на землю біля узбережжя рік і морів, тобто так зване «водне право». Читаємо у статті: *«Водное право имеет совимъ предметомъ противодействие разрушительному влиянію воды или пользованіе ея благодетельными и часто незаменимыми для человека свойствами»* [3, с.49]. І в цьому питанні *«важно лишь одно: признаніе примата общественной пользы, важно вынести вопросъ изъ сферы гражданской въ область публично-правовыхъ отношеній. Тогда онъ найдетъ правильное свое разрешеніе»* [3, с.52]. І знову все це нагадує актуальні проблеми сьогодення.

Увагу викладачів і студентів архітектурного і будівельного факультетів може привернути посібник для проектування, написаний професором Військово-Технічної Академії В. Апишковым під назвою «Архітектура» (1928 рік видання). Навчальний посібник складається з кількох частин: окремо видано теоретичну частину і альбом креслень. Досліджувана нами перша частина (теоретична) має три розділи і містить історіографічну інформацію про архітектуру Стародавньої Греції і Риму, Середніх віків і доби Відродження, розглядаються умови (географічні, кліматичні, релігійні, соціально-політичні), в яких розвивалося це мистецтво. Також аналізуються характерні особливості різних стилів (доричний іонічний, коринфський, готичний) і шкіл (флорентійська, венеціанська, римська).

Автор розглядає найбільш відомі архітектурні пам'ятки кожного із зазначених періодів (давньогрецькі акрополі, театри, храми), розповідає про яскравих архітекторів того періоду, на конкретних прикладах демонструє особливості декоративного мистецтва від античності до доби Відродження.

Наприкінці посібника наведено список використаних джерел, розділений на дві групи: спочатку наведено іноземна література, а потім – вітчизняна. Оформлення бібліографії має подібність із сучасним: указано автора, назву книги, місце видання і рік.

Справжньою перлиною фонду є «Десять книг про архітектуру» римського архітектора і механіка, ученого-енциклопедиста Вітрувія. Зазначимо, що даний трактат, за свідченням самого Вітрувія, був єдиною на той час книгою про архітектуру, написану латиною. У бібліотеці є репринтне видання 1936 року.

На думку дослідників, зокрема М. Мойсеєва, трактат «було написано у 13 році до н.е. і присвячено імператорові Августу на знак вдячності за допомогу» [4, 7].

У десяти книгах автор узагальнив досвід грецьких і римських архітекторів, розглянув комплекс супутніх містобудівних, інженерно-технічних питань, практичних правил будівельного мистецтва і принципів художнього сприйняття. Трактат можна вважати енциклопедію технічних знань Давніх Греції і Риму.

Цікавим є також видання під назвою «Ежегодник Музея Архитектуры» за редакцією професора О. І. Некрасова (1937). Збірник містить вісім досить об'ємних статей відомих архітекторів, присвячених різним періодам в історії людства. Наприклад, професор М. М. Романов аналізує будівництво Лувра, зокрема його колони. У статті можна прочитати також багато цікавого про архітекторів, які будували архітектурну перлину Франції.

Професор М. М. Соболев розповідає про меблі, зокрема стільці та крісла, доби Чіппендейля, що уславилися своєю розкішною витонченістю форм. Цей стиль пов'язаний з іменем англійського майстра по дереву Томаса Чіппендейля, який жив у XVIII столітті. Експерти часто порівнюють майстра із геніальним Страдіварі, оскільки його меблі, виготовлені з червоного дерева, і нині вражають

своєю вишуканістю та неповторністю. Зазначимо, що видання має багато ілюстрацій, присвячених тематиці статей.

Наукова новизна роботи полягає у поглибленні знань студентів про книгу як пам'ятку культури і джерело літератури. Аналіз змісту популярних видань початку ХХ століття надає змоги розглянути особливості життя людей того часу, що носить пізнавальний характер з метою розширення читацького світогляду.

Висновки. Отже, проаналізувавши деякі екземпляри з фондів НТБ нашого вишу, можна зробити певні висновки.

Книга може бути текстом, різновидом видання, документом, артефактом. У статті приділена увага еволюції тлумачення поняття «рідкісна книга». Основною ознакою рідкої книги є обмежена кількість існуючих або збережених екземплярів видання, що мають особливу соціально-культурну цінність. Слід зазначити, що рідкість може носити природний

або штучний характер. Природна рідкісність – це малий тираж цінної книги. Штучна – збиток тиражу пропорційно віку книги. Якщо перша характеристика обумовлена обставинами видання книги, то друга – умовами побутування книги в суспільстві (зношуваність, знищення цензурою, стихійними лихами тощо).

Фонд НТБ ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка містить цікаві книжкові пам'ятки, які у процесі дослідження стали джерелом пізнання історії архітектури, життя людей початку ХХ століття. Для видань досліджуваного періоду характерним є невеликий тираж.

Раритетні книги можуть слугувати не просто ілюстрацією суспільного життя певної доби, але і розкривати морально-етичні цінності, що хвилювали людей далекого минулого.

Фонд рідкісних та цінних видань у НТБ ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка створено з метою збереження книжкових пам'яток для наступних поколінь.

Список використаних джерел

1. Архитектурно-художественный еженедельник императорского общества архитекторов и художников за 1915. Петроград: Императорская академия художеств, 1915. 4 февраля, № 45. 89 с.
2. Архитектурно-художественный еженедельник императорского общества архитекторов и художников за 1916. Петроград: Императорская академия художеств, 1916. № 15 – 17. 92 с.
3. Архитектурно-художественный еженедельник императорского общества архитекторов и художников за 1917. Петроград: Императорская академия художеств, 1917. № 18-19. 92 с.
4. Витрувий. Десять книг об архитектуре. Перевод Ф. А. Петровского. М.: Издательство Всесоюзной Академии Архитектуры, 1936. 331 с.
5. История библиотеки. Краткий очерк по истории Полтавского института инженеров сельскохозяйственного строительства (1930-1954 гг.) / Составитель В.В. Лятошинский. Полтава, 1954. С.35 – 40.
6. Ковальчук Г. І. Рукописні книги та стародруки: навч. посіб. Київ: НБУВ, 2011. 100 с.
7. Шульженко С. Документальна пам'ять України: проблеми збереження і використання. *Вісник Книжкової палати*. 2006. № 4. С. 34 – 36.

References

1. Arkhitekturno-khudozhestvennyy ezhenedelnik imperatorskogo obshchestva arkhitektorov i khudozhnikov (1915). Petrograd: Imperatorskaya akademiya khudozhestv. 4 fevralya, № 45. [in Russian].
2. Arkhitekturno-khudozhestvennyy ezhenedelnik imperatorskogo obshchestva arkhitektorov i khudozhnikov (1916). Petrograd: Imperatorskaya akademiya khudozhestv. № 15 – 17. [in Russian].
3. Arkhitekturno-khudozhestvennyy ezhenedelnik imperatorskogo obshchestva arkhitektorov i khudozhnikov (1917). Petrograd: Imperatorskaya akademiya khudozhestv. № 18-19. [in Russian].
4. Vitruviiy (1936). Desyat knig ob arkhitekture. Perevod F. A. Petrovskogo. M.: Izdatelstvo Vsesoyuznoy Akademii Arkhitektury. [in Russian].
5. Lyatoshinskiy, V.V. (1954). Istoriya biblioteki. Kratkiy ocherk po istorii Poltavskogo instituta inzhenerov selskokhozyaystvennogo stroitelstva (1930-1954 gg.). (pp.35-40). Poltava. [in Ukrainian].
6. Kovalchuk, G. I. (2011). Rukopysni knygy ta starodruky. Kyiv [in Ukrainian].
7. Shulzhenko, S. (2006). Dokumentalna pamyat Ukrainy: problemy zberezheniya i vykorystannya. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*. (pp.34-36). Kyiv № 4. [in Ukrainian].